

Философия пәні бойынша БӨЖ қабылдау

БӨЖ 1 Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу» еңбектерінің негізінде бақыт жайлы эссе дайындау.

9

Дедлайн: 07.09.2025 00:00-13.09.2025 09:00

Макс. балл. - 20

Эссе жазу барысында ұсынылатын талаптар:

- * Көлемі - **5 бет (Шрифт Times New Roman, 14 кегль)**
- * Жеке көзқарастың көрінісі;
- * Фактілі дәлелдер (аргументтер);
- * Теоретикалық негіздеме;
- Терминдерді қолдану;
- * Цитаталарды келтіру;
- * Әртүрлі көзқарастарды мысалға алу;
- * Логикалық заңдылықтың сақталынуы;
- * Салыстыру және қорытындылау әдістерін қолдану;
- * Жазу сауаттылығы (пункт., орфогр.);
- * Қолданылған ғылыми еңбектерге сілтеме жасау.

Эссенің жазылу құрылымы:

1. Кіріспе. Тақырыптың негізгі мәні мен негіздемесі тезис түрінде көрсетіледі;
2. Негізгі бөлім. Тақырыпты дамыту: Тақырыпқа сәйкес бар біліміңізбен: теория, фактілер, идея, ақпараттар, параллелдеу, аналогия, ассоциация, теңеу, сұрақтар қою, т.б. қолданып, дәлелдейсіз (аргументация);
3. Қорытынды. Жалпылау мен аргументтердің логикалық қорытындысы;
4. Қолданылған әдебиеттер тізімі.

Жиі кездесетін қателіктер:

1. Проблема ашылмайды;
2. Автордың жеке позициясы көрінбейді;
3. Теоретикалық негіздемесі жоқ;
4. Терминдерді орынсыз, сауатсыз қолдану;
5. Тым қарапайым өмірдің мысалдары көп;
6. Ауызекі сөздер, диалект, сленг сөздер;
7. Келтірілген мысалдар автор позициясына қайшы;
8. Қорытындылау, түйін шығару деген жоқ;
9. Логиканың болмауы.
10. Сілтемелердің болмауы;
11. Қаріптерді ауыстыру (крил.латын графикасын қолдану).

БАҒАЛАУ РУБРИКАТОРЫ

Критерий	«Өте жақсы» 20-25 %	«Жақсы» 15-20%	«Қанағаттанарлық» 10-15%	«Қанағаттанарлықсыз» 0-10%
«Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат» тұжырымдамаларын түсінуі	Бақыт жайлы еңбектерді оқып, ондағы негізгі философиялық ойды терең түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.	Бақыт жайлы еңбектерді оқып, ондағы негізгі философиялық ойды түсінуі. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.	Бақыт жайлы еңбектерді оқып, ондағы негізгі философиялық ойды шектеулі түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.	Бақыт жайлы еңбектерді оқып, ондағы негізгі философиялық ойды тұжырымдамаларды үстірт түсіну/ түсінбеушілік. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) берілмейді.
Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу» еңбектерінің негізінде бақыт жайлы негізгі мәселелерін ұғынуы	Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу» еңбектерінің негізінде бақыт жайлы ойын өз көзқарасындағы бақыт ұғымымен жақсы байланыстырады. Аргументтерді эмпирикалық зерттеудің дәлелдерімен тамаша негіздеу (мысалы, сұхбат немесе статистикалық талдау негізінде).	Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу» еңбектерінің негізінде бақыт жайлы ойын өз көзқарасындағы бақыт ұғымымен байланыстырады. Аргументтерді эмпирикалық зерттеудің дәлелдерімен күшейтеді.	Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу» еңбектерінің негізінде бақыт жайлы ойын өз көзқарасындағы бақыт ұғымымен шектеулі байланысы. Эмпирикалық зерттеулердің дәлелдерін шектеулі қолдану.	Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу» еңбектерінің негізінде бақыт жайлы ойын өз көзқарасындағы бақыт ұғымымен байланысы шамалы немесе жоқ. Эмпирикалық зерттеулерді аз немесе мүлдем қолданбайды.
Практикалық ұсынымдар / ұсыныстар	Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу»	Әл-Фарабидың «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат», «Бақытқа жету туралы кітап», «Бақытқа жол сілтеу»	Шектеулі практикалық ұсынымдар. Ұсынымдар аз немесе мүлдем жоқ, маңыздылау емес, мұқият талдауға негізделмеген және таяз.	Практикалық ұсынымдар аз немесе мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.

	еңбектерінің негізінде бақыт жайлы сауатты немесе практикалық ұсынымдар мен ұсыныстар ұсынады.	еңбектерінің негізінде бақыт жайлы кейбір өмір практикалық ұсынымдарды және ұсыныстарды ұсынады		
Жазу, APA style	Жазу айқындықты, нақтылықты және дұрыстығын көрсетеді. APA style-ды қатаң ұстанады.	Жазу айқындықты, нақтылықты және дұрыстығын көрсетеді. Негізінен APA style-ды ұстанады.	Жазуда кейбір негізгі қателер бар және анықтықты жақсарту қажет. APA style-ды ұстануда қателіктер бар.	Жазғаны түсініксіз, мазмұнына ілесу қиын. APA style-ды ұстануда көптеген қателіктер бар.

!Жұмыс толықтай антиплагиаттан өтеді, академиялық адалдығы тексеріледі.

! Жұмыстың максималдық балдық жүйесіне студенттің дәріске қатысуы қоса кіреді.

Төменде БӨЖ үлгісі ұсынылады:

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

**«Философия» пәні бойынша
№1 БОӨЖ /БӨЖ**

Тақырыбы:

**Жаңа заман философиясының ерекшелігін, бағыттарын, өкілдерін
көрсетіп, негізгі идеяларына тадау жасау**

Орындаған:

мамандығының

2-курс студенті

Тексерген:

Философия ғыл докторы, профессор Ғабитов Т.Х

Алматы, 2024

**Жаңа заман философиясының ерекшелігін, бағыттарын, өкілдерін
көрсетіп, негізгі идеяларына тадау жасау**

Жоспар

-Кіріспе

-Негізгі бөлім

Жаңа заман философиясының ерекшелігі

Жаңа заман философиясының бағыттар мен өкілдері

-Қорытынды

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басында. Адамзат ұлы өзгерістердің табалдырығында тұр. Қазірдің өзінде болашақта әлемдік өркениет дамуының кейбір контурларын байқауға болады: ақпараттық технологиялардың бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктері, коммуникацияның жаңа тәсілдері, әлемнің жедел интеграциясы, оның әртүрлілігі мен көп полярлығы.

Философиядағы қазіргі заманның өзіндік ішкі ауқымы бар. Әдеттегідей, қазіргі кезеңнің басталуы XIX ғасырдың ортасында пайда болған. XX ғасырда Еуропада философияның жаңа формалары пайда бола бастады, олардың негізі және идеялары бүгінгі күнге дейін дамып келеді. XX ғасыр қазіргі қоғамның дамуындағы ерекше кезең болды. Ол қақтығыстармен, қарама-қайшылықтармен, әлеуметтік процестердің қарқындылығымен, әлеуметтік өзгерістер қарқынының жеделдеуімен ерекшеленеді, бұл жаһандық проблемалардың пайда болу уақыты болып саналады. XIX ғасырдың ортасына дейін өмір сүрген философия классикалық деп аталады. Бұл бұрынғы барлық философиялық дамумен салыстырғанда теориялық ойдың дамуындағы елеулі қадам болды. Бұл философияға тән қасиет - классикалық философтардың санасына деген шексіз сенім, өзіне тән когнитивті оптимизм, рационалды білім, ғылым адамзат алдында тұрған барлық мәселелерді кейіннен шешетін күш екеніне сену. Классикалық философияның ерекшелігі адам мен тарихты қарастыра отырып, оның назарын бостандық мәселесіне және басқа да гуманистік құндылықтарға шоғырландыру және жалпыадамзаттық адамгершілік принциптерін ұтымды білу қажеттілігін бекіту болды. XIX ғасырдың екінші жартысында жаңа, классикалық емес ғылымға көшу біртіндеп дайындалуда, ал XX ғасырдың басында жаңа, классикалық емес ғылымға көшу басталады. Бір мезгілде философияда классикадан алшақтап, тіпті оған қарсы көтерілістің өршуі де кездейсоқ емес еді. Бұл принциптердің, үлгілердің немесе (қазір олар ежелгі грек сөзін қолдана отырып, жиі айтатын) парадигмалардың, философиялаудың өзгеруінде көрінеді. Жаңа дәуір философиясының өзегі болып табылатын және осы кезеңде қайта қарау мен теріске шығаруға ұшырайтын парасатқа деген көзқарас мұндай өзгерістердің ең айқын мысалы болып табылады. Осының барлығы қазіргі кезде де жалғасын тауып, жаңа серпін тауып жатқан құндылықтарды қайта бағалаудың кең рухани процесінің ішкі байланысы мен ортақ әлеуметтік-тарихи шарттылығын меңзейді[2, 272 б].

XX ғасыр философиясы (классикалық емес) ең алдымен классикалық философияның антитезасы ретінде, жаңа философиялық ойлаудың бір түрі

ретінде қалыптасты. Қазіргі заманғы философия келесі маңызды белгілермен сипатталады:

Қазіргі философия әртүрлі мектептердің болуымен сипатталады. Ең танымалдары мыналар: XX ғасырдағы герменевтика, экзистенциализм, неопозитивизм, неофрейдизм, неотомизм, персонализм, прагматизм, структурализм, феноменология, философиялық антропология, марксизм, т.б. - бұл өзін жалпы адамзаттық практиканың субъектісі ретінде белсенді түрде анықтай бастаған адамзат тұтастығының жаңа деңгейінің қалыптасу уақыты. Жетекші мектептер жаңа планетарлық философиялық ойлауды қалыптастырудың жаһандық тенденциялары мәртебесін алады.

Экзистенциализм-XX ғасырдың ең ықпалды антропологиялық бағыты. Оның негізгі өкілдері- Германиядағы М.Хайдеггер (1889-1976) және К. Ясперс (1883-1969), Дж. П. Сартр (1905-1980), г. Марсель (1889-1973) және Франциядағы А. Камю (1913-1960), Испаниядағы Ортега и Гассет. Экзистенциализм философиясының негізгі тақырыбы-адамның тіршілігі, адамның рухани әлемі, Қазіргі әлемдегі адамның тағдыры. Экзистенциализм әлеуметтік ыңғайсыздық кезеңдерінде - 1-ші және 2-ші Дүниежүзілік соғыстардан кейін, адамзаттың өмір сүруіне, адамның бостандығы мен қадір-қасиетіне қауіп төнген кезде пайда болды және таралды. Қазір экзистенциализм идеялары жаһандық проблемалардың шиеленісуін жандандырады. Тұтастай алғанда, экзистенциалды философияның әлеуметтік көзі-адамды иеліктен шығарудың әртүрлі формаларында жүзеге асырылатын әртүрлі әлеуметтік процестер. Экзистенциализмнің эпистемологиялық көздері-адамның өмір сүру проблемалары, оларды түсінудің рационалды және рационалды емес формаларының арақатынасы. Экзистенциалистер «Сіз абсурд дәуірінде адам бола аласыз ба, егер солай болса, қалай? «Экзистенциализмнің категориялық аппаратында негізгі ұғымдар: «болу», «экзистенция», «болу», «ештеңе», «мәні», «шекаралық жағдай».

Дж. - П. Сартр адам өмірінің ерекшелігін былайша түсіндіреді. Адам баласы туады, қазірдің өзінде бар, бірақ ол әлі де адам болып, адам бола алмайды. Мұнда болмыс мәннен бұрын болады. Экзистенциализмнің негізгі қағидасы-адам өзін өзі жасайды, өзінің мәнін алады, бұрыннан бар. Егер оның адамға айналуы орындалмаса, ол жауап береді. Экзистенциалистер қазіргі мәдениеттің назарын өлім мәселесіне аударды. Өмір әрқашан өліммен "шекаралас", өмір - "өлімге дейін болу". Әрең туылған адам өлімге "асығады". Өлім кез-келген уақытта өмір жолын үзуі мүмкін. Экзистенциалды философия өлім қаупі көбінесе адамдарды өмір сүрген өмірдің мәні мен мазмұны туралы ойлауға мәжбүр етеді деп негізделген. Шынайы адамға жол әркімнің қолынан келе бермейді, өйткені бұл үшін ұмтылыс, күш пен табандылық қажет[1,339 б].

Экзистенциализм философиясы стандарттау тенденциясына реакция ретінде пайда болды, ол әсіресе XX ғасырда күшті болды және әртүрлі салаларда - өндірісте, тұрмыста, идеологияда, мәдениетте көрінді. Экзистенциализм еуропалық және әлемдік мәдениетке өмірдің мәні, адам

тағдыры, өмір жолын таңдау, жеке жауапкершілік туралы ойлайтын жеке адамның философиясы ретінде кірді.

Экзистенциализмнің діни формасын к. Ясперс пен Г. Марсель ұсынады. Құдай ең жоғары болмыс ретінде экзистенциямен жеке адамның өмір сүруінің жеке бөлігі ретінде органикалық түрде байланысты. Адам қарым-қатынас, басқа адамдармен және, сайып келгенде, Құдаймен қарым-қатынас жасау арқылы еркіндікке қол жеткізуге тырысады. Діни экзистенциалистер адамның мәні құпиямен қамтылған деп санайды, сондықтан олар тарихизм принципін әлеуметтік адамның өмірін талдаудағы әдіснамалық нұсқаулық ретінде жоққа шығарады.

XX ғасырдың негізгі философиялық бағыттарының бірі-феноменология, бұл сөзбе-сөз құбылыстар туралы ілімді білдіреді. Оның негізін қалаушы-неміс Эдмунд Гуссерль. Гуссерль феномен ретінде заттардың санада пайда болатын мағыналарын түсінеді. Гуссерль ғылыми ұғымдар арқылы жүзеге асырылатын заттардың мәнін түсіну мәселесіне толық түсінік беруге тырысады. Адам заттардың мәнін қалай түсінеді?

Сыртқы әлем субъектіге құбылыстар ағымында беріледі және философ өзінің барлық тұжырымдарын осы фактіге сүйене отырып құруы керек. Сондықтан, талдау кезінде сыртқы әлемді де, натурализм мен субъективизм түрінің шынайы көзқарасы ретінде сыни тұрғыдан қабылданбайтын әртүрлі түрлерді де "жақшаға алу" керек. Феноменолог феноменологиялық редукция деп аталатын нәрсені жүзеге асыра отырып, сыртқы әлем туралы пайымдаулардан уақытша бас тартады, яғни талдау өрісін шынайы мағыналарды анықтауға болатын құбылыстар ағынына дейін азайту. Сана әрқашан тақырыпқа бағытталған, ол қасақана (лат. - ұмтылыс). Феномендермен жұмыс жасай отырып, философ адамның сыртқы әлемімен ғана емес, ішкі әлемімен де айналысады. Синтетикалық әртүрлілікті құрастыру іс-әрекетінің өзі автоматты түрде ғылыми ұғымдарға әкеледі. Категориялық интуиция құпия емес, өйткені оның механизмі түсіндіріледі: сіз заттардың мәнін ашқыңыз келеді, олар туралы әртүрлі тәжірибелер құрыңыз. Сана ағымын құрайтын идеяларда (ғылыми ұғымдарда) субъектіге ең толық өмір әлемі беріледі. Феноменология өмір әлемін ұмытпауды ескертеді. Гуссерль феноменологиялық рецепттер негізінде ғылым дағдарысын жеңуге болады деп сенді.

Феноменологияның жетіспеушілігі-сана құбылыстарын салыстыруға келетін практика мәселесін тар түсіну; эклектика-танымның сезімтал және ұтымды формаларын жеткілікті түрде нақты бөлу емес.

Герменевтика-философиялау тәсілі, оның орталығы түсіну процесі болып табылады экзистенциализмнің негізгі принципі. Ежелгі грек мифтеріне сәйкес, құдайлардың хабаршысы Гермес адамдарға илаһи жаңалықтардың мағынасын түсіндіруі керек еді. Философиялық герменевтиканың екі түрі өсіріледі: сананың герменевтикасы (Шлейермахер, Дильтей) және болмыстың герменевтикасы (Гадамер). Сана герменевтикасына сәйкес, түсіну-бұл басқаның психологиялық әлеміне әсер ету, эмпатия түрі. Болмыстың герменевтикасына сәйкес, түсіну жеке

адамдардың істері мен тілінде жүзеге асырылатын адам тәжірибесінің мәні болып табылады. Философиялық герменевтиканың екі формасы да түсінудің маңызды ерекшелігі деп санайды герменевтикалық шеңбер: тұтастықты түсіну үшін оның жеке бөліктерін түсіну керек, бірақ жекелеген бөліктерді түсіну үшін бүтіннің мағынасын түсіну қажет. Мәтіннің басталуын түсіну бүкіл мәтінді түсінуді, мәтіннің ортасын немесе соңын түсінуді негізінен оның басталуымен анықтайды.

Ең маңызды герменевтикалық әдіс-әңгімелесушілер арасында өнімді диалог құру. Сананың герменевтикасы сұхбаттасушының психикасына диалог арқылы енуге тырысады. Болмыстың герменевтикасы диалогта істің мәнін түсіну жолын көреді. Герменевтика көбінесе мәтіндерді түсіну философиясы ретінде анықталады. Бұл анықтама бір жақты. Түсіну үшін барлық адам қол жетімді, яғни адам өміріне қатысады (тас, мүсін және т. б.). Герменевтиканың екі тармағы да кез-келген ғылымның герменевтикалық мазмұны туралы қорытынды жасайды. Сананың герменевтикасы эмпатияға, жеке тұлғалардың диалогына, өзіндік ерекшелігіне, осы диалогтың бірегейлігіне, бірегейлігіне қызығушылық танытады. Жаратылыс герменевтикасы-бұл іс-әрекет пен тілдік тәжірибе саласы, ғылым идеалдарынан алшақтау және өнер идеалдарына көшу.

Қазіргі заманғы философия, әдетте, рационализмнен бас тартады: иррационализм позициясын алады. Иррационализм (латын тілінен *irrationalis* – ақымақ, бейсаналық) – рационалды білімнің шектеулерін қорғайтын, оған түйсікпен, сеніммен, инстинктпен қарсы тұратын философиялық ілімдер жүйесі негізгі түрлері ретінде анықталды.

Қазіргі философиялық жүйелердің көпшілігі антропологиялық сипатқа ие. Оларды ортақ белгі біріктіреді: негізгі философиялық мәселені, яғни адам мәселесін анықтауға ортақ көзқарастың болуы. Антропология адамның жеке басының және субъективтілігінің негіздері мен салаларын анықтауға, адамды "\"барлық заттардың өлшемі\"" ретінде қарастыруға және оның арқасында қоршаған ортаны (табиғатты, қоғамды) түсінуге тырысуда көрінеді. сондай-ақ мәдениет (негізін салушылар М. Шелер, Г. Плеснер). Позитивизмге философиялық реакция болмыс философиясы – экзистенциализм болды. Бұл философия өз назарында антропологиялық ретінде пайда болады. Оның орталық мәселесі адам мәселесі, оның дүниеде болуы. Экзистенциализм пессимистік философиялық дүниетаным ретінде туындайды, ол қазіргі өркениет жағдайында адамды толғандыратын сұрақты қойды: «Адам өткір қайшылықтар мен тарихи апаттар әлемінде қалай өмір сүре алады?». Экзистенциализм философиясында екі негізгі мектеп ерекшеленеді - 20-жылдары осы бағыттың негізін қалаған неміс мектебі. және Карл Ясперс (1883-1969) және Мартин Хайдеггер (1889-1976) және Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде пайда болған және ең алдымен Жан Поль Сартр (1905-1980), Альбер Камю (1913) есімдерімен байланысты француз тілімен ұсынылған. -1960), Габриэль Оноре Марсель (1889-1973). Экзистенциализм дүниежүзілік соғыстар кезеңінде пайда болады (неміс - бірінші дүниежүзілік соғыста, француз - екінші дүниежүзілік соғыста)

кездейсоқ емес: бұл 20 ғасырдағы дәуір драмасының философиялық көрінісі, халықтың әл-ауқаты. өмір мен өлімнің, болмыс пен болмыстың арасына қойылған адам[3].

Қазіргі философияда ғылымға қарама-қайшы көзқарас бар. Сциентизм және антисциентизм деп аталатын көзқарастар пайда болды. Сциентизм (латынның *scientia* және ағылшын тілінен шыққан ғылым – білім, ғылым) мәдениет жүйесіндегі, қоғамның идеологиялық өміріндегі ғылымның рөлін абсолюттандыру. Саналы бағыт ретінде 19 ғасырдың аяғында батыс мәдениетінде сциентизм орнықты, сонымен бірге оған қарама-қарсы дүниетанымдық позиция – антисциентизм (Ф. Ницше, М. Хайдеггер, Х. Ортега и Гасет, Бердяев Н.А.) адам болмысының мәселелерін шешуде ғылымның шектеулі мүмкіндіктерін талап ететін ғылымды адам болмысына дұшпандық деп бағалайтын экстремалды көріністерде пайда болды. Сциентизмнің ең типтік өкілдері логикалық позитивистер болды, олардың көпшілігі 1960 жылдан кейін аналитикалық философия – неопозитивизмді жақтаушылар болды (, Б. Рассел, Вена шеңберінің философтары (Л. Витгенштейн, Р. Карнап, О. Нейрат). Қазіргі кезде жиі «аналитикалық философия» деп аталатын неопозитивизмнің ортақ қасиеті – философиялық мәселелерді нақтылау мақсатында тілді егжей-тегжейлі зерттеу. Л.Витгенштейн верификация принципін алға тартады – тексеру, тексеру деңгейі, растау әдісі, верификация. дәлелдемелердің көмегімен кез келген теориялық ұстанымдарды, алгоритмдерді, бағдарламалар мен процедураларды эксперименттік (анықтамалық немесе эмпирикалық) деректермен, алгоритмдермен және бағдарламалармен салыстыру арқылы дәлелдеу болып табылады[3].

XX ғасырдың 60-жылдардан бастап постпозитивизм немесе оны кейде «төртінші позитивизм» деп атайтын тұжырымдамалар логикалық және әдістемелік зерттеулер үшін ең маңызды болып табылады. Ғылымилықты, философияның қатандығын арттыру саласындағы позитивизмді іздеуді жалғастыра отырып, оның өкілдері К.Поппер, Т.Кун. Жоғарыда аталған позитивизмнің барлық кезеңдері ғылымда қойылған мәселенің айғағы – бұл ғылыми критерийлердің анықтамасы. Қазіргі уақытта философия жалпыға ортақ ғылымилық, рационалдық критерийлеріне ие емес, жалған және жалған ғылыми ағымдардың дамуы мен таралуына толық қарсы тұра алмайды. Философиядағы позитивистік дәстүр Ортасында ғылымның қоғам өміріндегі рөлінің артуымен. 19 ғасыр жаңа философиялық бағыт – позитивизм дүниеге келді. Оның негізін қалаушылар Философ Огюст Конт (1798-1857) және ағылшын. философтар Дж.Милл (1806-1873) және Г.Спенсер (1820-1903). Бұл «бірінші толқын» позитивизмі болды. Позитивизм (латын тілінен *positivus* – позитивті) – философия мен ғылымдағы бағыт, оның өкілдері позитивті (факті) материал беретін жеке ғылымдарды білімнің жалғыз көзі ретінде қарастырады. Ғылым эмпирикалық білімге негізделуі керек. Бұдан шығатын қорытынды: философияның қажеті жоқ, ол өзінің зерттеу объектісінен айырылады. Философия барлық нақты ғылыми білімдердің синтезіне дейін төмендейді. Позитивизм тарихындағы екінші кезең 19

ғасырдан басталады, оны австриялық көрсетеді. философ Э.Мах (1838-1916) және швейцариялық. философ Р.Авенариус (1843-1896). «Екінші толқынның» позитивизмі эмпириокритицизм немесе махизм деп аталды. Философия білім теориясына дейін төмендейді. Махтың пікірінше, тәжірибе барлық метафизикалық (философиялық) ұсыныстардан тазартылуы керек. Философия идеологиялық мәселелерден (материализм мен идеализм) азат, бейтарап болуы керек. 20 ғасырдағы позитивизм неопозитивизм (латын тілінен аударғанда positivus – оң, ал нео – жаңа, қайта туылған) деп аталады. Неопозитивизм философияны ғылымға бағыттайды, оның ғылым болу құқығын жоққа шығарады. Философияның міндеті – ғылым тілін логикалық талдау. Сонымен, философия функционалдық тұрғыдан, аналитикалық әрекет ретінде түсініледі. Нәтижесінде 50-ші жылдардан бастап неопозитивизм. XX ғасыр аналитикалық философия деп аталады, ол екі мектеппен ұсынылған: логикалық позитивизм және лингвистикалық позитивизм. Логикалық позитивизм 1920 жылдары пайда болды. 20 ғасыр Вена үйірмесі аясында: М.Шлик (1882-1936), Р.Карнап (1891-1970), К.Годель (1906-1978). Львов-Варшава мектебінің әзірлегендері: К.Айдукевич (1890-1963), А.Тарский (1902-1983). Логикалық позитивизм ғылымның логикалық аппаратының, математикалық логиканың дамуына зор үлес қосты. Жасанды, формальдандырылған тілдерді құру бойынша зерттеулер болашақта бағдарламалау тілдерін құру мүмкіндігін берді. Шынайы философия тілді талдай отырып, ғылыми білімді мағынасы жоқ сөйлемдерден тазартуы керек. Логикалық позитивизм сөйлемдердің мағыналылығын тексеру процедурасын ұсынды, оны «тексеру» деп атады. Тексеру принципі бойынша эксперименттік тексеруге мүмкіндік беретін сөйлемдер ғана мағыналы болады. Дегенмен, бұл принципті қатаң қолдану әрқашан мүмкін емес. Мысалы, жалпы ұсыныстар мен ғылымның көптеген заңдары сенсорлық тексеруге жарамайды. Толық дәйекті белгілер жүйесін құрудың мүмкін еместігі туралы теореманы Гodelдің дәлелдеу ғылымның қатаң формалды тілін құру мүмкіндігі туралы мифті жоққа шығарды. Лингвистикалық позитивизм философияны қарапайым тілді нақтылау үшін аналитикалық әрекет ретінде түсінеді. Ғылым тілінде әрқашан табиғи тілдің көмегімен өрнектелетін формаланбайтын қалдық болады. Бұл бағыттың өкілдері Д.Мур (1873-1958), Л.Витгенштейн (1889-1951), Дж.Остин (1911-1960) және т.б. Позитивизм ішіндегі дағдарыс 60-70 жылдардағы пайда болуымен және дамуымен байланысты. 20 ғасыр философияның өзін, оның ғылым мен қоғамдағы рөлін және ғылыми зерттеу әдіснамасын қайта қарастыратын постпозитивизм. Өкілдері – К.Поппер, И.Лакатос, Т.Кун, С.Тулмин, П.Фейерабенд, Дж.Агазци және т.б. Постпозитивизмнің негізгі мәселесі – ғылыми танымның дамуы мен динамикасы. Келесі мәселелер зерттеледі: ғылымның әлеуметтік-мәдени детерминациясы, жаңа теориялардың пайда болуы, бәсекелес ғылыми концепциялардың өзара байланысы, ғылым мен ғылым еместі ажырату критерийлері және т.б. Ағылшын философы К.Поппер (1902-1994) бір теорияны екіншісімен алмастыра отырып, «ғылыми білімнің өсуі» концепциясын дамытты, фальсификация принципін енгізді (ғылыми

деп мәлімдеген позицияны жоққа шығаруға тырысу керек; егер бұл сәтсіз болса). , онда оны дұрыс емес деп санауға болады , содан кейін негізделген; мүмкін болса, мұндай ереже алынып тасталады және жаңасымен ауыстырылады). Америкалық философ Т.Кун (1922) ғылыми революциялар нәтижесінде парадигманың жұмыс істеуі және оны басқа парадигмамен алмастыру ретінде ғылымның дамуының үлгісін ұсынды. Парадигма - бұл ғаламды көру жолын белгілейтін жалпы теориялық стандарттарды, әдістемелік нормаларды және дүниетанымдық нұсқауларды қамтитын үлгі, матрица. Ғылымдағы революция парадигманың ауысуын, жаңа ғылыми теориялардың, ғылыми мәселелерді шешудің міндеттері мен әдістерінің пайда болуын білдіреді. Ағылшын философы И.Лакатос (1922-1974) ғылымды біртұтас дамушы жүйе ретінде қарастырады, оның эволюциясы бірқатар дәйекті байланысқан зерттеу бағдарламаларының өзгеруі болып табылады. Белгілі бір теориялар жиынтығы ретінде зерттеу бағдарламасы мыналарды қамтиды: а) «қатты өзек» (болжамдар жасалған); б) «қорғаныш белбеуі» (көмекші гипотезалар); в) нормативтік-әдістемелік ережелер (бұдан әрі зерттеуді реттеу). Американдық философ П.Фейерабенд (1924) кері шегінеді[4,431б].

Психоанализ (фрейдтік және неофрейдтік) иррационализм психоанализ экзистенциализм герменевтика Психоанализде ең бастысы бейсаналықты ашу, оны зерттеу және философиялық түсіндіру болды. З.Фрейд (1856-1939) мидың қызметімен байланысты біздің денеміздің көптеген қызметтері бейсаналық түрде сезіледі (түс көргенде, ұйықтататын күйде, тілдің сырғанауы, тілдің сырғанауы, т.б.) деп тұжырымдады. Бұл «төменгі» бейсаналық. «Жоғары» бейсаналық - бұл интуиция, қиял санадан жасырылған шығармашылық процесі. Адам психикасында Фрейд өзара әрекеттесетін 3 тарапты анықтады: It (Id), I (ego), Super-I (супер-эго). Ол (бейсаналық) инстинкттерден тұрады: жыныстық (либидо), агрессивті, өмір мен өлім. Түйсіктер адам әрекетінің сипатын, оның қажеттіліктерін қанағаттандыруды анықтайды. Мен жеке адамның санасымын. Супер-Мен – жеке тұлғаның психикасының ішіне ауысқан (ар-ұждан түрінде көрінетін) қоғамның көзқарастарының жиынтығы. Фрейд суперэго мен идентификация арасындағы тепе-теңдікті табуға тырысты, осылайша Мен өзін еркін және ақылды түрде құруға мүмкіндік берді. Ол кез келген қоғамда адамның жеке санасыздығы саналы болса, өз тағдырын өз бетінше анықтайтын адамға айналуы мүмкін екендігіне сүйенді. Бейсаналықтың негізі - инстинкттер, ең алдымен жыныстық қатынас. Түйсіктермен екі ұғым байланысты: күрделі және сублимация. Кешен барлық адамдарда бар және психикалық бұзылулардың барлық түрлерін түсіндіретін тұрақты механизм болып табылады. «Эдип кешені» және «Электра кешені» (қарсы жыныстағы ата-анаға тартылу және бір жынысты ата-анаға агрессивті шақыру) осындай. Сублимация (латын тілінен – көтеремін) – энергияны әлеуметтік және мәдени тұрғыда қолайсыз мақсаттар мен объектілерден әлеуметтік және мәдени тұрғыдан қолайлы, моральдық тұрғыдан мақұлданған (дін, өнер, спорт, саясат, ғылым және т.б.) бағытқа ауыстыру. Фрейд әрбір өркениет пен

мәдениет адамға дұшпандық танытады, ол оның бейімділігін басып тастайды және психикалық энергияның мәдени әрекеттің әртүрлі түріне айналуының нәтижесі болып табылады деген қорытындыға келді. Сублимацияға мойынсұнбаған бейімділік адамдардың психикалық ауруы мен азғын әрекеттері түрінде көрінеді. Осылайша, мәдениеттің алға жылжуы адамның бақытын төмендетіп, табиғи тілектердің жүзеге асуының шектелуінің күшеюіне байланысты кінә сезімін арттырады. Сондықтан психоанализ бейсаналықты санаға келтіруге арналған. Оның техникалық құралдары: гипноз, «еркін ассоциацияларды» дешифрлеу әдісі, армандарды түсіндіру, ауыстыру (науқастың дәрігерге эмоционалды оң көзқарасы); психикалық өмірдің кейбір кәдімгі көріністерін зерттеу - әзіл-қалжың, тілдің сырғыуы, тілдің сырғыуы, есте сақтау қабілетінің жоғалуы және т.б. Психоанализде бейсаналықты тану - адамның бұрыннан бар білімін еске түсіру, жадында қалпына келтіру. (анамнез). А.Адлер (1870-1937) өзінің «жеке психология» концепциясын жасады, оның негізінде төмендік сезімін өтеу идеясы жатыр. Тұжырымдамаға сәйкес, психикалық ауру - бұл қандай да бір кемшілікпен байланысты төмендік сезімінен туындаған артықшылыққа бейсаналық ұмтылыстың нәтижесі. Адлердің пікірінше, адамның мінезі оның «өмір сүру стилінен» (балалық шақта қалыптасатын, артықшылық пен өзін-өзі бекіту қажеттілігі жүзеге асырылатын, төмендік сезімдерінің орнын толтыру қызметін атқаратын мақсатты ұмтылыстар жүйесі) қалыптасады. «Тұлға психологиясы» өз бағыты бойынша әлеуметтік болып табылатын тартымдылық ұғымына негізделген. КГ. Юнг (1875-1961) адамды жыныстық тіршілік иесі ретіндегі фрейдтік түсінуге қарсы шығып, адам психикасының «ұжымдық» және «жеке» бейсаналық сияқты деңгейлерін бөліп көрсетті. Ұжымдық бейсаналық тереңірек қабат, алдыңғы ұрпақтардың тәжірибесін көрсетеді, оның мазмұны архетиптерден (эмбебап прототиптерден) тұрады, оның динамикасы мифтердің, ертегілердің, армандардың, кейбір психикалық бұзылулардың негізінде жатыр. Мысалы, жер-ана бейнесі, батыр, дана қарт, жын т.б.. Архетиптер тұлғаның жалпы құрылымын және шығармашылық белсенділік оянғанда санада пайда болатын бейнелер тізбегін белгілейді; адамзат мәдениетінің ішкі бірлігіне ықпал етеді, әртүрлі дәуірлердің өзара байланысын мүмкін етеді. Юнг даралық туралы ілімді дамытты, т. символдық интерпретация және архетиптік құрылымдардың субъективті өмір сүруі арқылы индивид психикасының саналы және бейсаналық принциптерін біріктіру. Неофрейдизмнің өкілдері – В.Рейх (1897-1957), Г.Маркузе (1898-1979), Э.Фромм (1900-1980) және т.б. Психоанализдегі бұл бағыт фрейдизм мен марксизмді біріктіруге тырысты. Фромм психоанализді ізгілендіріп, оған тарихи өлшем берді, адам табиғатын биологиялық факторлардың рөлін төмендетпей, негізінен тарихи түрде анықтауға жатқызды. Фромм адам жаны үшін 2 принцип күреседі деп есептейді – иелік ету принципі және болмыс принципі (Бар болу немесе болу?). Иелік принципі биологиялық фактордан, өзін-өзі сақтауға ұмтылудан күш алады. Болу принципі нақты жағдайларда күш алады[5,102б]. Жаңа дәуірде діни философия одан әрі дамыды. Шындықты діни түсіну әрекеттері ғылыми әдістерден ерекшеленеді.

Қорытындылай келе, Қазіргі заман философиясы ХІХ ғасыр ортасында классикалық философиядан кейінгі жаңа қадам болып саналатын философияның жаңа бағытты болып табылады. Қазіргі заман философия мектептері тарихта өз ізін қалдырған болатын. Қазіргі заман философиясы өз дамуын адамдар діни көзқарастан ғылыми көзқарасқа көшу кезіне пара-пар келеді. Онымен қоса сол замандағы қиын қыстау кезеңдерде мұнда өз рөлін ойнап кеткен болатын(бірінші және екінші дүниежүзілік соғыс). Сонымен, қазіргі заманғы философия ежелгі діни өсиеттерді жоққа шығарудың жаңа философиялық тәсілдерінің жиынтығынан тұрады.

Қолданылған әдебиет:

1. Канке В.А. Философия. Тарихи және жүйелі курс / В. А. Канке-М., 1997-339 Б.
2. Каверин Б. и., Демидов и. в. Философия: оқу құралы. / Астында. ф.ғ. д., проф. Б. и. Каверина - М.: Құқықтану, 2001. - 272 б.
3. В. И. стрюковский Философия негіздері: оқу құралы / В. И. Стрюковский-Ростов-на-Дону, 2005
4. Қалмақов В. Н.Философия: оқу құралы / В. Н. Қалмақов - Мн.: Жоғары. шк., 2008. - 431 Б.
5. Демидов, А.Б. ғылымның философиясы мен әдістемесі: дәрістер курсы / А. Б. Демидов., 2009-102 б.